

Látomások és üres karakterek

Ha valamiben biztos vagyok, ha maradt még valami, amire azt a komoly szót használhatom, hogy „szent hitem”, akkor az az irodalom elkerülhetetlen, emberileg örök voltában való hit. Híszem, hogy a legtávolabbi időkrben is, az új-zélandi utazón túl, aki oly sokatmondóan mereng a londoni Szent Pál székesegyház romjain, a technikai utópiák gumiból és villamosságból készült boldogságán és a biológiai antiutópiák tojásból és palackból kiköltött boldogtalanságán messze túl, az utolsó emberig, aki valami irodalmi formulában fogja elzokogni magányát az egyre érthetlenebb csillagok alatt, mindig élni fog az a valami az emberben, amit, *pars pro toto*, úgy nevezünk, hogy Irodalom.

Szerb Antal

Szeretem írásaimat – különösen esszéimet – idézetekkel kezdeni. Elegáns, mondta olvasótáborom egyik tagja (nem szerénykedem: kitűnő a kapcsolatunk, mindhármukat személyesen ismerem), az idézet azonban nem mindig, de alkalmanként a tanácsstalanság jele. Mindenesetre szorgos jegyzetelgetéssel helyre kis idézet-breviáriumot lehet összehozni, majd az egészet némi kotyvasztást követően sajátként tálalni. Persze nem árt felszolgálás előtt az alapanyagot bő, lehetőleg friss ideológiai lével leönteni. Természetesen gondot kell fordítani arra, hogy az alaplé felszínén ne úszkáljanak avas zsír szigetecskék, lejárt szavatosságú húsdarabok. Sem olcsók, amelyeknek – mérvadó filozófiai iskolák szerint – híg a levük. Használjunk tehát multikulturális turmixgépet. Az étlapot pedig, mivel a fasírtmenü unalomig ismert, nem árt időnként átírni. Az adalék- és töltelékanyagok nevét szintén érdemes megváltoztatni; a kombinatorika, a szójáték adta lehetőségeket kihasználni. Ajánlatos továbbá csipetnyi elméletieskedés, ami a kompetencia látszatának elengedhetetlen része, a szakácsművészet alfája és ómegája.

Legyen a szöveg textus, a befejezés zárlat (ha a végén van, ha a közepén), a mondanivaló üzenet, az értelmezés olvasat, még inkább: olvasatok, többes számban. A haladók tartózkodjanak az írásjelek megszokott használatától. A szöveg enyhén, ám érezhetően taszítsa az interpretáció hagyományos kísérleteit, relativizálja az etikai és esztétikai értékeket, gondosan kerülve a végleges nonszenszé válást. Használjon nem létező metanyelvet, helyesebben: állítsa magáról, hogy azt használ. A textus időnként gondterhelten sóhajtson fel, finoman érzékeltetve a leküzdhetetlen nehézségeket. A zseni kategória alattiak jelezhetik: ők egyelőre csak keresik a metanyelvet. Ebben az esetben a kudarc

felmagasztosul, jelentősége a remekművekével vetekszik majd, amikből, valljuk be, idegesítően sok van mára. Az a francos irodalomtörténet, ugyebár.

Az említett központozást, a bekezdéseket, általában a stilisztikai koloncokat hagyjuk el. Az önmegvalósítás akadályait magától értetődően lépjük át. Ne engedjünk alkotói szabadságunkból: tagadjuk a tartalmat, a formát, az értelmet, a közösséget, a nemzetet, a családot, az egyént, az ént, aki mindig valaki más. Szóljunk toleráns megvetéssel a különböző neműek konvencionális kapcsolatairól, az emberiség kiteljesedését gátló idejétmúlt hagyományokról. Küzdjünk a nyelvi börtön, a nyelv elnyomó jellege ellen. Tiltsunk ki az irodalomból, a közbeszédből és az értelmező szótárakból olyan kifejezéseket, mint szülő, anya, apa, család, haza, szeretet, ép elme, amennyiben azok évezredekre visszanyúló, természetes állapotokra vonatkoznak.

Legyünk trendik, ám körültekintőek. Tegyünk eleget a multikulturalizmus követelményeinek, ellenben óvakodjunk a kulturális no-go zónáktól: a nemzeti értékek, a keresztény tradíció pozitív megítélésétől, az innen történő meritéstől, netán ezek megújításától, különösen a normalitás botrányától. Vegyük le a keresztvizet mindenkiről, mindenhol, akiről, ahonnan levehető. Az igényes olvasót pedig egye meg fene, ha létezik még a nyavalyás, és nem került végre bele a kihalt fajokat tartalmazó Vörös könyvek valamelyikébe.

Nos, megközelítően efféle a posztmodern receptúra, a modernnek kell lenni mindenestül kategorikus imperatívusza, a nemzeti, az emberi hagyományt maga mögött hagyó kulturális identitás kiáltványa. A korszerű ars poetica.

Nietzsche óta azonban volnánk itt egynéhányan reménytelenül korszerűtlenek.

Nemzeti fodrászszalon: hagyomány és identitás

A hagyomány tehát korszerűtlen, ám nem pusztán ezért tudathasadásos a viszonyunk örökségünkhöz. (Nem azokról beszélek, akik szerint nemzeti értékek eleve nem léteznek, a nemzet pedig magától értetődően kirekesztő nacionalisták összeesküvése, hanem az épelméjűekről.) Hagyomány és modernitás törésvonal a történelmünkben keresendő, amiről hol pozitív, hol negatív elfogultsággal írnak a hazai szerzők. A tárgyilagos pragmatizmus ezzel szemben ritka madár mifelénk. Múltunk objektív, új szempontokat érvényesítő – azaz nem ideologikus, nem pszichologizáló, pláne nem büntudatkeltő, noha kritikus – megközelítését az angol Bryan Cartledge *Megmaradni* című könyvében találtam meg legutóbb, ami önmagáért beszél.

Az alapgond, mióta belovagoltunk a Kárpát-medencébe, a magyarság lehetőségének és teljesítőképességének helyes megítélése, az arányok eltalálása. Ez a históriára, a politikára – a történelmi cselekvés gyakorlati megvalósulására – ugyanúgy érvényes, miként kultúránkra. Ottlik a magyar irodalom lélekvesztőjét különösnek látva – tehetségeink száma, országunk kiterjedése, nem utolsó

sorban nyelvi korlátaink miatt – azt mondja: az olyan, mintha egy motorcsónakban csupa tengernagy ülne.

Sokan viszont úgy vélik: tengernagyok ide, tengernagyok oda, az eredetiség, a modernitás, a kezdeményezőkézség fájón hiányzik nálunk. Nemcsak irodalmunkból, de általában a művészetünkéből is. (Ha ellenben megjelenik – miként Ottliknál és Hamvasnál –, akkor értetlenség fogadja. Ráadásul Magyarhonban még az elemzők többsége sem képes külföldi szabásminták nélkül boldogulni.) Valójában nem a történelmi óránk késett izmusügyekben, nem az európai idővel voltunk aszinkronban, hanem a jó szerencsével – miként Zrínyi mondaná. Amikor a nyugati alkotók az újítás, az avantgárd útjára léptek, nálunk az elpusztított múlt rekonstrukciója kezdődött el. Fel kellett tárni, alkalmanként meg kellett teremteni a nemzeti hagyományt.

Nem volt nemzeti eposzuk, számottevő középkori költészet anyanyelvünkön, hiányoztak a korai nyelvemlékek, bár létüket az épített örökség magas színvonalából már Ipolyi Arnold kikövetkeztette. Királyi, főúri, egyházi könyvtárak, levéltárak pusztultak el, kerültek később más országok fennhatósága alá, amelyek nem a magyar múlt emlékeinek napvilágra hozásán buzgólkodtak, buzgólkodnak máig. Számos területen az örökségünk alig volt több, mint a sajnó hiány: európai színvonalú katedrálisainkat lerombolták, várainkat felrobbantották, műkincseiket elhordták.

A nemzeti ébredés idején, mikor akadémiai bizottságoknak kellett volna expedíciókat indítani nyelv és vérrokonainkhoz, vagy szisztematikus munkával feltárni a vatikáni, az örmény, grúz és távol-keleti könyvtárakban, kolostorokban máig lappangó magyar vonatkozású anyagokat, még akadémiánk sem volt. Legfeljebb Körösi Csomához hasonló, magányos intellektuális hőseink. (Széchenyi akadémiaalapításának idején Csoma már Tibetben, a phuktáli kolostorban fagyoskodik.) Így hát a felvilágosodás és romantika irodalma amolyan Muszáj Herkulesként nekifeszült. Árpádiászok, Zalánok és futások, Bendegúzok, Budák, Attilák és Etelék születtek. Arany János megszólaltatta a kollektív lélek mélyén századok óta hallgatagon élő hun mitológiát. Pótoltuk a pótolhatatlant, rekonstruáltuk a rekonstruálhatatlant, alkalmanként a sohasem létezett. Weöres Sándor talán ezért, talán másért, a maga csendes és hajthatatlan módján, megkérdőjelezi mindezek hasznosságát. Vörösmarty elbeszélő költeményeit, teszem azt, meglehetősen fárasztónak találja. A XIX. század eposzaiban, hasonlóképpen a historikus festészet történelmi tablóihoz, nincs élet – mondja –, csupán színpadi elrendezés. A szereplők, a dicső daliák úgy hajtják végre a hőstetteiket, miként a rossz filmekben. A viadalok során egyetlen hajtincsök sem csúszik félre, ha mégis, akkor azt a fodrász kócolta össze gondosan. Hát, igen, nemzeti igények a nemzeti fodrászszalontól. Tapasztalhattuk: ha a szükség úgy hozza, némelyek az árpádsávokat is összekócolják.

Makovecz Imre valószínűleg nem értett egyet Weöressel, hiszen könyv nélkül fújta a *Zalán futásának* előhangját. Mindez nem ártott meg építészetének. Egyébiránt Weöres az általa hirdetettek ellenére úgyszintén gyanúba keveredik,

kétségkívül szándékával ellentétben. A nemzet Sanyi manója, ideológiamentesen, mi több, látszólag értékmentesen, számtalan hiányt pótol költészetünkben. Talán elég a *Psziché* erotikus részeire utalni. Azaz a dolog nem egyszerű. Illyés Gyula példának okáért – az általa bálványozott, noha nem kritikátlanul elfogadott – Petőfi egyik versét érzi kimódoltnak, giccsesnek, amelyben, mint rendszeren, véres homlokával áll a viharban maga a magyar. Illyés úgy véli, Petőfi végül azzal menti meg a költeményt, hogy a megszemélyesített magyar haját kissé összekócolja (az éppen szabadnapos nemzeti fodrászszalon helyett). Íme, a végeredménye. „A Kárpátoktól le az Al-Dunáig/ Egy bőszi üvöltés, egy vad zivatar! / Szétszórt hajával, véres homlokával / Áll a viharban maga a magyar.” Így mindjárt más. De bármiként legyen is, nehéz a költők kedvére való frizurát találni. Úgyhogy sem avított fodrászati ars poeticával, sem nemzeti fiziognómiával nem próbálkozom. Lássunk inkább valami modernebbet.

Az iránytű

A múlt századi avantgárd áramlatok zöme számomra mesterkéltnak, eredeti helyett eredetieskedőnek tűnik. Szent szövegeik, modernista dogmáikat hirdető kiáltványaik hol nevetségesek, hol idétlenek. Visszatekintve a fraktálszerűen burjánzó izmusokra, úgy tűnik: néhány valóban kreatív alkotó kivételével, a többség valamiféle nehezen meghatározható avantgárd manierista, azaz az irányzat szolgálja követője. A modernizmus, a posztmodern üres akadémizmussá vált. Ráadásul meglehetősen agresszív, akárcsak a kereskedelmi reklámok, mintha mindenáron rákarnak tukmálni valamit, amire semmi szükségem. Vissza a posztmodern menühöz: szintetikus táplálékot kínál a hagyományos, a valódi, a természetes helyett.

Az agresszivitás többnyire a tehetség hiányából fakad. A kész „alkotást”, valamint az álszent ideológiába rejtett támadást azután az esztéták aberrált érzékelése minősíti művé, alkalmanként remekművé. Elgondolkodtató néha egy-egy valódi, jogos dicséret. Picasso kézügyességéről mondják: olyan csodásan rajzolt, akár az antik vázafestők. Tehát, mint egy ókori *fazekas*. Ennyi volna a fejlődés a kézművestől az igazi művészig – amennyiben közben nem születtek volna Giottók, Leonardók, Michelangelók, Rembrandtok, Dalík, Szász Endrék. Utóbbi nem véletlenül említem: a nagy korszakok múltán eszmeileg kiürül a művészi forma. Szász káprázatos illusztrátor, azonban szemmel láthatóan sovány az önálló mondandója. Röviden: a mesterségbeli tudás mellé nem árt, mondjuk, a Kondor Bélához hasonló, gondolkodói világgép. Nem feltétlenül fogalmakban, sokkal inkább színben és vonalban.

Emblematikus kedvenceim azonban, nem egyszer írtam már róluk, a bécsi akcionisták. Következetes idiotizmusuk párját ritkítja. Különösen szarevési és önkasztrálási kísérleteik figyelemreméltók. Meglepő, de igaz: tehetségtelenségük szívós hülyeségükkel párosulva, némelyek számára művészetként aposztrofálódik. Jómagam úgy vélem, mindegy hol, mit, mikor csinálnak: a színpadon

vagy otthon, a sufniiban akarja-e levágni a farkát a nagy művész, hiszen a nézőtér jó ideje üres. A klasszikus avantgárd múltán, már nincs kit provokálni. A polgárt felfalta a fogyasztó: nem érdeklik az efféle töketlenkedő próbálkozások. Jót röhög, miközben igazolva látja összejtését, miszerint a művészek örültek. Szóval, vágjad komám, ha úgy tetszik.

A szent művészi szabadság jegyében a műalkotásnak kikiáltott pofátlanság gyakran a kereszténység vagy valamelyik etnikum, netán egy-egy nemzet ellen irányul. (Jézus helyén disznó a feszületen, onanizáló ördögök tartják a Szent Koronát és így tovább.) Ilyenkor a vizuális agresszivitás művészetként akarja eladni magát. Az agyalágyultságot elutasítókat pedig az esztétikai „minőség”, valamint a haladás nevében lesajnálják. Az efféle, „művészi” köntösbe csomagolt propaganda iránt érzéketlenekkel szemben pedig, a nácizmusra hivatkoznak a modernista hittérítők, mondván: Adolf Hitlernek sem tetszett az avantgárd. Itt az esztétika helyére az ideológiai lép.

Nos, nekem sosem volt, ezután sem lesz mérce Hitler ízlése. Sem pro, sem kontra. Nem befolyásol különösebben, mit tartott elfajultnak, mit nem a pángermánok messiása, miként az sem, milyen nácigyanús kifejezéseket gereblyézett össze, tett indexre Susan Sontag. A náci szót, napjaink politikailag tökéletesen korrekt inkvizíciója úgy használja, mint elődje az Istennek tetsző, illetve Istennek nem tetsző kifejezést. A rémségek árnyának megjelenítésével gyakran sikerül elhallgattatni a kritikus, épelméjű hangokat. Megismétlem: sem a nácik, sem a bolsevikok morbid, megalomán ízlése nem lehet zsinórmérték. Attól még nem remekmű valami, hogy a kis osztrák bajszosnak vagy a valamivel nagyobb bajszú grúznak tetszene-e, vagy sem. Hasonlóképpen téves a kulturális relativizmus, a kultúra álságos demokratizálása, a minőség tagadása. A művészet hierarchikus. Amennyiben nem volna az, annyiban értelmét veszítené a remekmű kifejezés.

Természetesen nem a modernitással vagy posztmodernnel, netán az avantgárdal van bajom, hanem az izmusra felesküdt középszerűek falanxával. Irányzatok követése soha nem pótolja a tehetséget. A szentkép lehet remekmű, és lehet giccs. Dante zseniális merészsége nem azonos Mécs László petyhüdt középszerűségével. A tétel érvényes a modernista irányzatokra is. Ennyi.

A múlt század két meghatározó gondolkodója – Heidegger és Jung – egyaránt úgy vélte, hogy az irodalom és a művészet elveszítette iránymutató szerepét. Azt hiszem, mára ennél rosszabb a helyzet, mert a (látszólagos) iránytűszerep megmaradt, miközben „átmágnesezték” a tűt. Mindig, mindenhol ugyanabba az irányba mutat, mindenütt az ideológia, a mindenáron való érvényesülés, a pénz – a tehetség lassan kizárólagos igazolása – vonzza.

A modernistának vélt textus-buherálás, a semmitmondó, szemantikailag kiürült kifejezésekkel való szószonglörködés fárasztó. Ami a nyelvet illeti, az igazán nagyok – a népköltészet névtelenjei, a bibliafordítók, Balassi, Csokonai, Petőfi, Arany, Krúdy, Ady, Kosztolányi, Illyés, Márai, Németh László, József Attila, Sütő, Hamvas, Weöres, Csoóri, továbbá néhány időtálló, mai alkotó a jelek halászlái közül – nem unalmasak, sohasem izzadságszagúak. Mert nem dőltek be

a kordivatnak, a nyelvi fordulatnak nevezett üres neoblablának, a monoton süketelésnek, a szavak nullaértékű, sehányadik fokú hatványozásának. Egyensúlyban maradt nyelvükben tradíció és újítás, a közösségi teremtőerő és az egyéni kreativitás, ami persze ugyanúgy szülhet csodákat, mint irodalmi csodabogarakat.

A szavak

Anonymus az igazság kiderítéséhez a Szentlelket hívta segítségül. A kegyelem-ben bízott, miként vagy hétszáz év múlva Ottlik, aki szerint a lényeges dolgok kegyelem által kerülnek a műbe. Nos, úgy tűnik, a folyamatossággal nincs baj, a szentlélek időnként sűg ezt-azt az íróknak. Valaha az igazság feltárására bízta az alkalmi Jónásokat. Ha nem tették: a hazugságok nem éppen vonzó emész-tőrendszerében végezték. Valószínűleg ez most sincs másként, azaz eddig rendben volnánk, ámde a szándék kevés, miután korunkban a szavak elértektelenedtek. A manipuláció soha nem volt olyan kifinomult és hatásos, mint napjainkban. A szavak szaporodtak és sokasodtak, benépesítették a Földet, betöltötték az online teret, miközben mind hiteltelenebbekké váltak. A sosem látott szóinfláció közepette az író viszont mindent – még mindig, csökönösen – a szavakra akar bízni. Kissé anakronisztikus jelenség, mikor a szó – legyünk megengedők: az igazság – erejével szeretné áttörni a hazugság falát. Az igazság elöregedett és megcsúnyult, nem sokan kíváncsiak rá. Az életet óhajtják élvezni, nem az igazság terhe alatt nyögni. Ma egy új Luther sem boldogulna pusztán az igazságával. Az „itt állok, másként nem tehetek”, a világtörténelem talán leghatásosabb – bizonyos értelemben fordított – hamleti mondata legföljebb némi derűtséget keltene. Másként nem tehetsz? Ugyan már, dehogynem... Húzzál el abba a jó etikus anyukádba... Ha nem vetted volna észre, buli van.

Deszakralizált világunkban a szó, az ige elveszítette azt a pszichés energiáját, amije hajdanán megvolt. Számos szavunk amolyan kuruc kori bujdosóvá vált, nyomában a politikai korrektség mindenütt szimatoló pc-perzekutoraival. A történetet unalomig ismerjük.

Akadnak gondok mélyebb nyelvi rétegekben is. Nekem például nincsenek szavaim a realizmusnak és a szakralitásnak arra a szintézisére, ami gondolati-lag a legközelebb áll hozzám. Felvillantva a problémát: a világban jelenlevő intelligenciát általában valamiféle tudathoz, legtöbbször valamilyen általunk kreált, illetve feltételezett abszolútumhoz kötjük. A vallások bizonyos része aztán ezt a szupertudatot vagy megnevezi, vagy antropomorfizálja (néha a kettőt együtt). Megszelídíti Saint-Exupéry rókájának receptje szerint. De valójában sosem tudjuk, kiről, miről beszélünk metafizikai értelemben, ha azt mondjuk, Isten, végtelen, halál (nem a diagnosztikailag meghatározott pillanatra gondolok), teremtés, örökkévalóság, idő, időtlenség.

Ebbe az irányba azonban most nem megyek tovább, mert előbb utóbb belebotlok a lehetséges lehetetlennel küszködő, a nyelvbe gabalyodott Wittgensteinbe,

aki magát az élő „szót”, a nyelvet akarja lefejtetni a holt fogalomról, hogy eljusson a nem létező, ellentmondásmentes, tiszta jelentésig. Egy logikailag purista meta-nyelvig. Többnyire azonban a boncasztalig jut, ahol a halott nyelv lefagyasztott teteme fekszik. Ezzel szemben én bizonyos fokig hiszek a szavakban. Újakban és régiekben, élőkben és holtakban, pusztulókban és reinkarnálódókban, tág asszociációs térben mozgókban és kataton módon, magányosan ácsorgókban, pontosakban és homályosakban, magamutogatókban és pongyolában rejtőzőkben.

A hitem pedig, amennyiben használhatom rá ezt a szót, valami hasonló, mint a Konfucius utáni kínai univerzizmus, amely egy teremtő Isten létének feltételezése nélkül hozta létre a maga világrendjét, annak máig élő, folyamatosan megújulni képes szent hagyományát. A magyar irodalom ezen a szellemi tartományon belül helyezkedik el. Etikailag viszont a kereszténységet érzem legmagasabb rendűnek, aminek centrumában a szentség áll.

Mikor azt mondom szent, keresztény értelemben használom a kifejezést, noha nem valami transzcendens, metafizikai momentumra gondolok, hanem a leghétköznapibb mozzanatra. Íme: Giovanni Pisano két remekművű szószékén – Pisában és Pistoiaiban – a Szent család életének legismertebb jeleneteit eleveníti meg. Az egyikben Mária és Szent Anna (a nagymama) a Kisjézus fürdetéséhez készülődik. A Gyermekek mintha kissé durcás volna. Mellettük Szent József ül a távolba meredve. (Ha ellát a mi korunkig, akkor talán azon tűnődik, nem kellene-e golyóálló mellényt húzni a Kisdredre...) Szent Anna korszából vizet önt, az aprócska Megváltót Szűz Mária fogja jobb kezével, miközben a ballal a kádba nyúl. Megvizsgálja: nem túl meleg vagy nem hideg-e a fürdővíz. A magam részéről ezt a hétköznapi gesztust tartom a legszentebbek egyikének. A mozdulat egyenértékű a templomi szentségtartóban őrzött, az átváltozás misztériumát rejtő ostyával. Benne van a kereszténység tökéletes szakralitása. Transzcendens hit és meghitt, gyakorlati törődés. A létezését átható néma, mindennapi, gondoskodó szeretet. A szeretet szentsége, a megváltó jelenlét, ha úgy tetszik: a Megváltó jelenléte. Röviden: megváltás és megválthatóság.

A szent az emberi tudat struktúrájának egyik állandó eleme Eliade szerint, azaz nem a tudat történetének valamelyik állomása. Emberré válásunkhoz – teszem hozzá – a munkánál, a beszéd kialakulásánál jelentősebb mértékben járult hozzá a szakralitás, ez a többnyire hallgatólag, ám vészhelyzetekben megszólaló lelkielő: tudatunk halhatatlan, elpusztíthatatlan része. Legalább annyira homo religiosusok vagyunk, mint homo sapiensek vagy homo faberek. A szakrális elem azonban a túlhajtott racionalitás korában elcsökevényesedik, majd kiüresedik, átadva helyét a pszeudovallások bűvésztrükkjeinek. Számos jel arra mutat, hogy ismét valamiféle poszthumán állapot felé haladunk, tempós materialista, illetve fürge ezoterikus léptekkel.

Jane Goodall figyelte meg a csimpánzok „szakrális” viselkedését olyan helyeken – pl. varázslatos vízeseleknél –, ahol nekünk, embereknek szintén furcsa áramok futnak végig a gerincünkön. A majmok hátán égnek meredt a szőr, nyugtalanná váltak, majd különös, „rituális” táncba kezdtek. A „szertartás”

végeztével leültek az elfolyó víz mellé, némán bámulták az elfutó fodrokat. Fátyolos szemükben – Goodallt kommentálva – a materialisták eredendő értetlenségével, feloldhatatlan lelki bánatával. Hacsak nem akadt köztük egy csimpánz Hérakleitosz, még inkább csimpánz Platón, aki megsejtett valami anyagelvű-fölöttit, valami metafizikait, túl a mindennapi betevő banánon.

Némelyek az embert hibáztatják azért, mert az emberszabásúakat „megfosztotta” kulturális lehetőségeitől. Az egyik legostobább gondolat kísérlet, amiről hallottam, arra biztat: képzeljek el korlátlan időben egy írógépbillentyűket nyomogató majmot. Amennyiben az idő tényleg végtelen, annyiban komoly az esélye annak, hogy a nagy össze-vissza nyomkodásban majmunk végül megalkotja (ismét) Shakespeare összes művét. Nos, nem alkotja meg, mert a majom szétkapja az írógépet, akár a szólás szerint a zsebórát. A majmoknak nincs irodalma – habár a könyvalakban megjelenő szappanoperákat nem tudom hová tenni.

Nem vitatom: a materialista lélekben közelebb áll a majomhoz, mint Istenhez. Ezért bámul olyan tompán, fénytelen szemmel a világ csodáit látva. Talán érdemes újra elolvasni Szerb Antal idevágó idézetét, majd elmerengeni azon: mit súg az embernek a benne élő Isten, aztán azon: mit makog anyagelvű lelke mélyén a benne élő majom.

Ars poetica

Ami az ars poeticámat illeti – mármint az elmondottakon túl –, az bizony hol van, hol nincs. Írni egy álom, majd azt követően egy látomás hatására kezdtem el annak idején. (A valódi, a profán ok: a *Hitel* és a *Magyar Szemle* pályázatot hirdetett.) Az álomról azonban csak jungiánusokkal, a látomásról pedig kizárólag a csodákban (még) hívő keresztényekkel érdemes beszélni; utóbbiakban némi szakrális irritációt keltve, ígylhat most mellőzöm őket. Hadd maradjon néhány üres, ki tudja mit sejtető karakter ebben az írásban.

Mindenesetre, ha lomtalanítás közben felfedeznék szellemi sufnimban valami ars poetica féjét, mondjuk Horatius tógáját, Balassi mentéjét, netán Ottlik zakóját, akkor engednék a kísértésnek. Mindegyiket felpróbálnám. Az eredmény nyilván siralmas lenne. A tógát, példának okáért, nem tudom, miként kell viselni. Balassi mentéjében kétségkívül idétlenül festenek. (Közterek, közröhej és így tovább.) Ottlik zakójába pediglen nem nőttem bele, tulajdonképpen nem is akarok belenőni. A saját zakó igénye, ugyebár, valami olyanféle ruhadarabé, ami sem nem használt, sem nem konfekció.

Akkor hát vissza a hol nincs-től a hol van-hoz ars poetica ügyben. Legutóbb karácsony után Pannonhalmán leltem rá arra, helyesebben talált rám az, amit ars poeticámnak nevezhetnék, aminek lényege – bár meg tudom fogalmazni – túlesik a szavakon.

Lányom figyelt fel rá, hogy a Szent Márton hegyi bencések december 28-án, a művészekért és értelmiségiekért imádkoznak. Ott a helyünk, mondtam. Pestre

menet útba ejtettük a monostort. Az udvarban, mielőtt a kerengőn át a templomba jutottunk volna, szembetaláltuk magunkat egy hajdani puer scholasticusszal, azaz iskolás gyerekekkel.

A puer kifejezést megtaláljuk Szent István *Intelmeiben*. Általában kis cselédemnek fordítják, így nevezi a király az ifjú Imre herceget. Többen ezért gondolják, hogy az *Intelmek* megfogalmazásában, legalább részben, közreműködött a szent király, ugyanis a nyugat-európai királytűkrökből hiányzik az ehhez hasonló meghitt, szeretetteljes hang. A latin puer szót különösen szeretem. Jelentéseként a gyermek, legény, suhanc, cseléd, szolgál szavakat adják meg a szótárak. Engem nagyapám hívott kis szolgáltnak vagy „picinszógámnak”. Az *Intelmek* megismerése után úgy éreztem, ez a szó a nagy király közelébe visz, mintha mindnyájunk ősatyját, Szent Istvánt hallanám, mintha ő szólítana meg szelíden, nagyapámon keresztül.

Pannonhalmán az említett puer scholasticus, a későbbi Boldog Mór volt, aki az udvaron egy középkori írópadban ült. Az első magyar író. Itt, Szent Márton hegyén tanult évekig iskolás gyermekként. Találkozott István királlyal, a trónörökös Imrével, később megkoronázta I. Andrást.

Imre herceg, találkozásukkor, égi sugallatra – megérezve életszentségét – hétszeres csókkal illette, megkülönböztetve a többiektől. Mór ekkor még nem foglalt – őt idézve – láthatatlanul helyet az angyalok kórusában, szakralitása erőterét azonban érzékelték a közelébe kerülők. Kultusza spontán alakult ki, majd élt évszázadokon át. Tiszteletét Róma csak 1848-ban kanonizálta. Most angyali szoborarcán égi fény tükröződik. Állunk előtte, nézzük kezében írószerszámát, amivel talán Szent András legendáját körméli a boldog és örök életről. Fehér márványalakja felfénylik a napsütésben, lebegni kezd mint imádság előtt a szerzetesek éteri éneke.

A templomban az emberi szépségen túli, légies dallam kecsesen az ég felé hajlik a gótikus ívek alatt, aztán belesemmisül a csendbe, ahogy a tárgyak, ahogy Szent Mór a ragyogó mennybe. Minden transzcendens jelentést kap. Azt hiszem, ha a transzcendens szót időbeli fogalomként használjuk, akkor tudat-talanul az öröklétre gondolunk. A Boldog Mór által leírt örök életre.

Összecsúsztatom az idősíkokat, egymás mellé ültetem a padokban Mór püspököt és Hamvas Bélát. Hamvas azt mondja: bolond, aki nem az öröklétre rendezkedik be. A püspök némán bólint. Én pedig állok csendesen az évezredek falak oltalmában, miközben érzem: valami vagy valaki rám talált. Descartes nem tudta elképzelni, hogy nincs lelke. (Őszintén szólva jómagam az ellenkezőjével sem nagyon boldogulok, néhány kivételes alkalmat, mint ez a mostani, leszámítva.) Az egyik szerzetes felénk, a szertartás résztvevői felé fordul. Megszólal: Szent István király meghagyta a bencéseknek, minden nap imádkozzanak Magyarországért, a magyarokért.

És ők imádkoznak, immár ezer éve minden áldott nap, a magyarságért.

Minek ide ars poetica?